

Dezvoltarea creativității la elevi Ce, de ce și cum?

„Evolve or die!” Eckhart Tolle

Veronica Bogorin
Centrul Județean de Resurse și de Asistență Educațională Cluj

Creativitatea este o combinație de însușiri psihice care, în condiții favorabile, poate conduce la generarea unor produse noi și de valoare pentru societate. (Manualul de psihologie, clasa a X-a)

Așa cum spune și definiția de mai sus creativitatea presupune o combinație de însușiri care, inter-relaționate în tandem, pot conduce la rezultatele scontate. Nu există, neapărat, garanția că acest lucru se va întâmpla cu siguranță.

Combinația de însușiri psihice

Sternberg (1985), un titan în studiul inteligenței și creativității, a conceput un model teoretic cu privire la creativitate în cadrul căruia aduce în discuție 6 elemente cheie:

1. abilitățile intelectuale
2. volumul de cunoștințe/ informații
3. stilul de gândire
4. personalitatea
5. motivația
6. mediul

Abilitățile intelectuale necesare creativității sunt de trei tipuri:

- Analitice- abilitatea de a recunoaște ideile personale care merită a fi explorate
- Sintetice- abilitatea de a privi problemele în noi moduri pentru a scăpa de limitele gândirii convenționale
- Practice- a ști cum să-i convingi pe ceilalți.

Cele trei abilități intelectuale sunt în egală măsură utile și necesare, nivelul ridicat al uneia în detrimentul celorlalte soldându-se cu efecte opuse chiar. Spre exemplu, abilitățile analitice superior dezvoltate în absența abilităților sintetice și practice conduc la un stil de gândire critic, necreativ. Abilitățile sintetice dezvoltate în

absența celorlalte abilități conduc la un stil de gândire în care noile idei nu sunt supuse verificării pentru a le îmbunătăți sau a le face funcționale. Iar abilitățile practice dezvoltate în absența celorlalte abilități conduc la acceptarea socială a unor idei nu pentru că sunt bune, ci pentru că au fost bine „vândute”.

În general oamenii consideră că însușirile psihice sunt un dat de la natură asupra căruia nu au prea multă influență și, în consecință, adoptă o atitudine fatalistă în raport cu anumite neajunsuri ce țin de acest domeniu. Vestea bună este că, cel puțin cele trei abilități descrise mai sus, se pot învăța și se pot dezvolta.

Acest lucru deschide multiple oportunități pentru cei interesați de actul educațional și auto-educațional.

Pentru a descoperi ceva nou într-un domeniu este nevoie să stăpânești ceea ce s-a descoperit deja în acel domeniu, adică să ai volum mare de cunoștințe/informații specifice domeniului. În același timp a ști foarte multe despre un domeniu poate fi un factor care îți îngustează perspectivele, te blochează în tipare vechi de a privi lucrurile.

Pe de o parte nu poți fi creativ fără a avea informații. Nu poți inventa ceva nou dacă nu știi ce se știe deja. Poate a avut altcineva deja ideea respectivă!

Cei care știu foarte multe într-un anumit domeniu pot fi creativi în moduri care nu sunt accesibile începătorilor. În același timp cei care au ajuns experți într-un domeniu pot să vadă lucrurile foarte restrictiv, să se comporte ca și când ar avea „ochelari de cal”. Pot fi atât de ancorați într-un mod de gândire încât să nu se poată detașa de acesta.

Dacă cineva crede că știe tot ce este de știut e greu de crezut că mai poate fi creativ.

Pe lângă abilitățile intelectuale oamenii au și anumite stiluri preferate de utilizare a lor- adică anumite stiluri de gândire. În raport cu stilurile de gândire oamenii au de multe ori aceeași atitudine fatalistă ca și în cazul abilităților intelectuale, considerând că modul în care gândești se întâmplă pur și simplu, noi neavând de ales în această privință. Astfel unii oameni ar fi optimiști sau pesimiști „din fire”. Mai mult decât atât oamenii consideră că ceea ce gândesc este un fapt, o realitate. Este foarte adevărat că modul în care gândim ne creează realitatea noastră interioară, subiectivă, dar nu înseamnă neapărat că așa stau de fapt lucrurile sau că altcineva le vede la fel. Acesta este și cuvântul cheie: „le vede”. Pentru că fiecare din noi are o anumită perspectivă asupra lucrurilor, le vedem prin ochii noștri, prin filtrele noastre personale construite pe parcursul vieții și modelate de experiențele prin care am trecut. De multe ori aceste filtre sunt atât de restrictive încât lumea ne apare un spectacol în alb și negru. Ele ne fac să punem totul în câteva categorii: oamenii sunt buni sau răi, nu poți avea încredere în nimeni, etc. Este greu pentru cineva care

vede lucrurile în alb și negru să conceapă că lumea este de fapt colorată în nuanțe de gri.

Alteori aceste filtre personale ne fac să exagerăm anumite lucruri care par să capete o valoare și o importanță monumentală, sursă a nefericirii frustrării și furiei. Alteori ele ne fac să minimalizăm unele lucruri și atunci când ceea ce minimalizăm sunt reușitele noastre, acest lucru poate avea consecințe serioase asupra imaginii pe care o avem despre noi înșine, despre sine.

Gândurile noastre despre lucruri, oameni, despre lume, despre viitor nu sunt doar niște idei care vin și pleacă. De multe ori ele se sedimentează în convingeri, se asociază cu trăiri emoționale și devin dorințe, atitudini despre lume și viață. Convingerile, dorințele, atitudinile noastre ne croiesc drumul în viață prin faptul că se concretizează în decizii, în alegeri pe care le facem în momente și situații critice din viața noastră.

Ele pot să ne propulseze sau să ne limiteze în realizarea potențialului de care dispunem fiecare. Ele ne conturează în timp personalitatea și ne construiesc „viitorul posibil”.

Personalitatea este cel de-al 4-lea element cheie din teoria lui Sternberg cu privire la creativitate. Studiile au indicat faptul că anumite trăsături ale personalității sunt tipice pentru oamenii creativi:

1. Disponibilitatea de a depăși obstacolele- în viață reușesc cei care nu cedează la primele piedici, la primele dezamăgiri, ci cei care se ridică după ce au căzut și merg mai departe. În viață reușesc cei care știu să piardă. De câștigat este ușor, cum trecem peste pierderi, cum reușim să o luăm de la capăt, dacă știm să învățăm din greșelile personale dar mai ales din ale altora, aceste lucruri îi separă pe adevărații învingători de ceilalți.

De multe ori, obstacolele cele mai dificil de surmontat sunt cele din noi înșine. Sub vraja limitelor auto-impuse este greu să ne dezlănțuim la întreaga capacitate.

2. Disponibilitatea de a-ți asuma riscuri rezonabile- oamenii au tendința de a rămâne în zona lor de confort, în care se simt bine, totul este familiar, nimic nu mai cere efort, dar asta înseamnă în același timp stagnare, plafonare. Viața este creștere. Atunci când nu crești, stagnezi, mori. E nevoie să ne menținem în mișcare, în evoluție. A face pași în afara zonei de confort presupune riscuri, cum ar fi riscul de a greși, de a eșua, de a fi ridiculizat, dar presupune și șansa de a te dezvolta, de a descoperi noi lucruri despre tine, despre alții, despre lume, a învăța lucruri noi, chiar dacă înveți dintr-o greșeală.

Așa cum spunea William Arthur Ward în poezia „A risca”

A râde înseamnă să riști să fi luat în râs

A plânge înseamnă să riști să pari sentimental.

A te apropia de cineva înseamnă să riști să te implici

A-ți exprima sentimentele înseamnă să riști să te arăți așa cum ești.

Să-ți expui ideile și visele în fața unei mulțimi de oameni înseamnă să riști să le pierzi.

A iubi înseamnă să riști să nu fi iubit la rândul tău,

A trăi înseamnă să riști să mori,

A spera înseamnă să riști să fii disperat,

A încerca înseamnă să riști să nu reușești.

Cel mai mare risc în viață este să nu riști nimic.

Cel care nu riscă nimic, nu face nimic, nu are nimic, nu este nimic.

Poate că evită suferința și tristețea

Dar nu poate învăța, simți, nu se poate schimba, nu poate crește sau iubi.

Înlănțuit de servitutea-i este un sclav care și-a vândut libertatea.

Doar cel de riscă e liber.

Pesimistul se plânge că vântul nu e favorabil

Optimistul așteaptă ca vântul să-și schimbe direcția,

Iar realistul își ajustează pânzele.

A fi împotriva curentului implică anumite riscuri. Trebuie să ne asumăm anumite riscuri pentru a produce idei noi pe care în final ceilalți le vor admira și respecta ca tendințe.

3. Disponibilitatea de a tolera ambiguitatea- este important să nu sărim pe prima soluție care se întrevede, ci să putem tolera suficient timp absența unei soluții, încât să explorăm variate modalități de a face lucrurile. Pe parcursul procesului creativ creatorii se simt de multe ori debusolați, dezorganizați, chiar descurajați și este foarte important să poată tolera această stare până când apare soluția. O idee creativă apare de multe ori pe bucățele, fragmentat și se dezvoltă în timp. Fără timp și capacitate de a tolera ambiguitatea mulți recurg la soluții mai puțin optime. Nesiguranța și disconfortul sunt parte din procesul creativ.

4. Auto - eficiența

Sentimentul auto-eficienței se naște atunci când faci ceva dificil în care îți pui în joc toate resursele și reușești în ciuda dificultăților. Atunci când ne solicităm

resursele ele cresc, se dezvoltă. Neutilizate se atrofiază ca un mușchi. În plus, neutilizându-ne resursele ne scade și încrederea în capacitatea noastră de a le utiliza și mobiliza. Nu mai știm sigur dacă putem sau nu. Nu mai credem că putem. Și, așa cum spunea Henry Ford: „*Fie crezi că poți, fie crezi că nu poți, de fiecare dată ai dreptate!*”

Motivația intrinsecă, focalizată pe sarcină este esențială pentru creativitate. Oamenii nu ajung să facă ceva creativ într-un domeniu decât dacă iubesc cu adevărat ceea ce fac și se concentrează pe activitate mai degrabă decât pe recompense.

Motivația nu este nici ea ceva inerent persoanei. Oamenii decid să fie motivați de ceva sau de altceva. De aceea dacă trebuie să facă ceva ce nu-i interesează oamenii găsesc o cale de a deveni interesați de acel lucru, dacă tot trebuie să-l facă.

Al 6-lea element din teoria lui Sternberg este **mediul**. Pentru ca o persoană să fie creativă este nevoie de un mediu suportiv. Chiar dacă cineva are toate resursele interne pentru a fi creativ, fără suportul necesar din mediu, creativitatea nu se va manifesta.

În mod tipic mediul social nu prea este suportiv în raport cu demersurile creative. Obstacolele din mediu pot fi minore- cum ar fi un feedback negativ la o idee creativă sau pot fi majore- atunci când starea de bine sau chiar viața cuiva poate fi amenințată, pusă în pericol dacă cineva gândește într-o manieră ce contravine convențiilor sociale.

În fața acestor obstacole oamenii decid cum să reacționeze. Unii vor lăsa aceste forțe din mediu să-i blocheze, alții nu. Este suficient să ne gândim la exemple din istoria omenirii în care oamenii și-au sacrificat viața pentru convingerile lor care ulterior, când au fost acceptate, au schimbat lumea. Societatea percepe opoziția în raport cu status quo-ul ca enervantă, ofensatoare și un motiv suficient pentru a ignora ideile novatoare. Sunt nenumărate dovezi în istoria omenirii care susțin argumentul că ideile creative sunt de multe ori respinse. De exemplu, prima expoziție la Munchen a lui Edvard Munch, celebrul pictor norvegian, s-a deschis și s-a închis în aceeași zi din cauza reacțiilor negative puternice din partea criticilor. Walt Disney și-a pierdut serviciul pe care-l avea la un ziar pentru că editorul lui a considerat că „nu are idei bune”. Michel Jordan a fost dat afară din echipa de baschet din liceu. Lui Albert Einstein i s-a spus că nu va reuși nimic în viață fiind considerat un elev foarte slab la școală.

Faptul că oamenii aplaudă imediat o idee ar putea însemna că nu este de fapt deloc creativă. Chiar dacă oamenii au abilități creative ei pot decide să nu le utilizeze prin faptul că aleg să urmeze ideile altora în loc să le creeze pe ale lor, prin faptul că nu-și analizează atent propriile idei, nu reflectă asupra experienței personale și propriei persoane.

Mulți așteaptă ca alții să le asculte ideile fără a încerca să-i convingă de valoarea ideilor lor. Persoanele creative nu sunt creative pentru că au o trăsătură înnăscută, ci datorită atitudinii pe care o au față de viața- ei se raportează la problemele care apar în moduri noi și proaspete, evitând reacțiile automate, impulsive, negândite.

Creativitatea este, evident, mai mult decât suma acestor componente. În cazul fiecăreia din ele există desigur praguri sub care ar fi greu de manifestat un comportament creativ. Sternberg considera că ar fi posibile și anumite compensări parțiale. Dacă o componentă este puternică (ex. motivația), acest lucru ar putea contracara slăbiciunea altor componente (ex. mediul).

Pot, de asemenea, exista interacțiuni între componente (ex. inteligența-motivația), caz în care un nivel ridicat al ambelor componente poate crește exponențial creativitatea.

De ce este importantă creativitatea?

Dan Pink, autorul cărții *A Whole New Mind*, afirma: *„Ultimele decenii au aparținut programatorilor care pot sparge un cod, avocaților care știu să întocmească un contract sau economiștilor care știu să lucreze cu cifrele. Viitorul aparține unui gen de persoană cu un anumit tip de minte: creatori capabili să empatizeze, persoane care pot recunoaște tipare, persoane care pot da sensuri și semnificații lucrurilor, artiști, inventatori, consilieri, gânditori care văd „peisajul general”- ei vor culege laudele și bucuriile societății.”*

Lumea în care trăim se schimbă foarte rapid, oamenii trebuie să facă față unor sarcini noi și unor situații noi. Viitorul este impredictibil. Dacă acum 100 de ani viața cuiva era destul de ușor de previzionat, astăzi schimbarea este singura constantă. Acum 100 de ani copiii creșteau în sânul protectiv al familiei, de obicei adoptau meseria tatălui și nu ajungeau foarte departe de tărâmul natal. În zilele noastre ne este greu să spunem ce vom face weekendul viitor, darămite ce vom face peste un an sau 5 ani, unde vom locui, dacă vom avea același loc de muncă sau dacă vom trăi în aceeași țară, pe același continent sau nu. Totul este posibil, oportunitățile au crescut exponențial, însă mai multe opțiuni nu înseamnă neapărat o satisfacție mai mare. Dimpotrivă, așa cum afirma Barry Schwartz în cartea sa *Paradoxul opțiunilor*, a alege ceva înseamnă să renunți la celelalte opțiuni ceea ce poate în mod paradoxal scădea gradul de satisfacție al persoanei în raport cu alegerea făcută. Mai mult uneori înseamnă mai puțin.

Problemele cu care ne confruntăm azi sunt noi și dificile și este nevoie să gândim divergent și creativ pentru a le rezolva. Tehnologia, aparatele și obiceiurile noastre sunt înlocuite cu aceeași viteză cu care ne sunt introduse. Este nevoie să gândim creativ pentru a progresa, pentru a ne adapta mereu la ceva nou și în ultimă instanță pentru a supraviețui.

Fără creativitate am repeta mereu aceleași tipare. Eduard de Bono

Școala și creativitatea

Majoritatea copiilor sunt de la natură curioși și au o imaginație bogată, însă după ce merg la școală devin precauți și mai puțin inovativi, din participanți ajung spectatori plictisiți.

Creativitatea poate fi privită ca un obicei (Sternberg, 2006). Din păcate școlile cataloghează de multe ori creativitatea elevilor ca un obicei prost, pre care-l taxează. Istoria este plină de oameni care au fost etichetați „visători”, „indisciplinați” și care au devenit foarte creativi, adevărate genii.

Majoritatea sistemelor educaționale se focalizează excesiv pe anumite tipuri de activități academice, exilând disciplinele din domeniul artelor, disciplinele umaniste sau educația fizică. Științele și matematica sunt în general abordate într-o manieră destul de aridă și în general predarea se face având în vedere în mod excesiv evaluarea. Toate acestea în contextul presiunilor financiare și a evaluării școlilor în funcție de rezultatele elevilor.

Societatea are nevoie de oameni care gândesc, sunt creativi și inovativi. Din păcate de multe ori sistemele educaționale nu fac decât să descurajeze aceste lucruri.

Într-un studiu longitudinal amplu la care au participat 300.000 de copii din Statele Unite s-a constatat un declin al creativității odată cu avansarea în vârstă a copiilor evaluați. Cel mai mare declin se înregistrează la copiii de grădiniță până la clasa a VII-a. Până în anii '90 creativitatea a înregistrat o curbă ascendentă. Din păcate în ultimii 20 de ani acest lucru s-a schimbat și cel mai probabil sistemul educațional are o responsabilitate, concluzionează autoarea studiului, Kyung Hee Kim, publicat de revista Newsweek.

Sir Ken Robinson autor, lector și consilier pe probleme de educație face o critică aspră a sistemelor educaționale din majoritatea țărilor lumii considerând că educația pe care o oferă copiilor este ancorată în vechile principii ale societății industrializate care pune un accent exagerat pe partea academică ignorând abilitățile și competențele necesare societății actuale: de relaționare cu ceilalți, inteligență emoțională, imaginație, creativitate. În trecut era suficient să muncești mult, să-ți iei o diplomă pentru a avea un loc de muncă bun. Copiii de azi nu mai cred această poveste și au dreptate! Ce-i drept este mai bine să ai o diplomă decât să nu ai, însă și dacă ai o diplomă asta nu garantează că vei avea și un loc de muncă.

Autorul consideră că cea mai mare problemă a sistemelor educaționale actuale este irelevanța. Elevii nu văd în ce mod îi ajută ceea ce se face la școală în

viață. Se plictisesc la școală. Și poate că este timpul să ne punem întrebarea ca educatori dacă ceea ce facem nu este plictisitor și irelevant într-adevăr!

Este oricum o sarcină extrem de dificilă pentru cei care propun reforme ale sistemelor educaționale să se raporteze la nevoile societății pentru care școala pregătește copiii/ elevii dacă este să ne gândim la faptul că un copil/ elev petrece 12-13 ani în școală. Cum va arăta societatea peste 12 ani când acești copii vor ieși de pe băncile școlii? De ce vor avea nevoie acești copii atunci? Putem presupune că nu le va fi de ajuns să fie niște enciclopedii ambulante. Vor avea nevoie să rezolve probleme, să se relaționeze eficient cu persoane din culturi variate păstrându-și în același timp identitatea într-o lume multiculturală, ceea ce implică faptul că trebuie să fie inteligenți emoțional și creativi.

A dezvolta creativitatea elevilor nu este o întreprindere ușoară, dar poate fi plăcută și ne poate aduce satisfacții profunde. În ceea ce-l privește pe profesor desigur că presupune mai mult timp alocat planificării și evaluării rezultatelor învățării, presupune încrederea și curajul de a improviza și devia de la plan, de a fructifica oportunități neașteptate de învățare. Înseamnă tolerarea incertitudinii și asumarea riscului că demersul adoptat nu a dat rezultatele scontate. Probabil va însemna să gândim ca și Thomas Edison care spunea : *“Nu am eșuat. Am găsit 10,000 soluții care nu funcționează”*.

Înseamnă totodată disponibilitatea de a experimenta și a învăța din experiență, încredere în sine și în disciplina pe care o predăm. Adică, înseamnă să fim un foarte bun model!

Cum putem ști că suntem pe calea cea bună?

Învățarea este un proces natural, care are loc tot timpul, însă adevărata învățare este cea făcută din pasiune. Predarea este eficientă atunci când este interesantă, participativă și incitantă. Predarea este în slujba dezvoltării creativității dacă valorizează mai mult:

- ✓ formularea de întrebări decât răspunsurile
- ✓ inovația decât regurgitarea faptelor
- ✓ individualitatea decât uniformitatea
- ✓ excelența decât performanța standardizată

Un profesor bun este cel care dă dovadă de următoarele:

- motivație înaltă
- expectanțe mari
- capacitate de a comunica și asculta

- capacitate de a stârni interesul, de a captiva și inspira elevii
- tehnici de stimulare a curiozității, creștere a încrederii în sine a elevilor
- capacitate de a recunoaște situațiile în care elevul are nevoie de încurajare, când încrederea în sine este amenințată
- capacitatea de a armoniza învățarea structurată cu oportunități de auto-determinare
- managementul grupului și acordarea de atenție pozitivă elevilor.

Doar o societate care își respectă profesorii îi va plăti bine.

Mediul creat de profesor este unul creativ dacă:

- elevii pun în discuție idei, pun întrebări, fac legături, observă relații
- elevii gândesc lateral, fac asociații neobișnuite
- elevii au o viziune despre cum vor fi lucrurile, își imaginează posibilități, se întreabă „cum ar fi dacă...?”, văd alternative, privesc lucrurile din mai multe puncte de vedere
- explorează idei și opțiuni- se joacă cu ideile, încearcă ceva diferit, abordări proaspete, sunt deschiși la noi idei, își schimbă ideile pentru a obține ceva nou
- reflectă critic asupra ideilor, acțiunilor, rezultatelor- analizează progresele, invită și dau feedback, știu să critice constructiv și să facă observații pertinente
- nu se tem de greșeli, își asumă riscul de a greși și învață din ele.

Pe scurt, dezvoltarea creativității elevilor înseamnă să le oferim prilejuri de acțiune creativă, să-i încurajăm în aceste demersuri și să recompensăm gândirea și acțiunea creativă.

Bibliografie

Fasko, D. Jr (2001). Education and Creativity. Creativity Research Journal, vol. 13 (3&4), pag. 317-327

Sir Ken Robinson (2009). The Element: How Finding Your Passion Changes Everything. Viking

Sternberg, R. J. (2006). The nature of creativity. Creativity Research Journal, vol. 18(1), pag. 87-98

Sternberg, R. J. (1985). *Beyond IQ: A triarchic theory of human intelligence*. New York: Cambridge University Press.

Tolle, E. (2005). *A New Earth: Awakening to Your Life's Purpose*, Dutton